

Lietuvos švietimo raidos vizija

Lietuva – sumani šalis

Švietimo raidos vizijos kūrimo principai

Pirma – tęstinumo išlaikymas. Remiantis 2003 – 2012 metų Lietuvos švietimo gairėmis buvo pradėta ir vykdoma daugelis pažangių švietimo reformų, todėl būtina tęsti pradėtus darbus kai kur atsižvelgiant į pasikeitusias realijas bei atliekant reikalingas korekcijas.

Antra – sąsajos su kitais Lietuvos strateginiais dokumentais – „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030““, „Valstybės ilgalaikė raidos strategija“ – išlaikymas.

Išorinė aplinka

Pasaulis su kiekviena diena tampa vis „plokštesnis“. Vis akivaizdesnė tiek teigiama, tiek neigiama globalizacijos ir informacinių technologijų atvertų galimybių įtaka atskiriems jo regionams. Brangstantys gamtiniai išteklių bei milžiniškas Kinijos bei kitų Azijos šalių pasiūlytas konkurencijos tempas skaudžiai atsiliepia išsivysčiusioms vakarų šalims. Dauguma jų priverstos peržiūrėti savo socialinę politiką, mažinti išlaidas socialinėms reikmėms. Akivaizdu, jog Europos Sąjungos, tuo pačiu ir Lietuvos laukia sunkus pertvarkų dešimtmetis, nulemsiantis šio regiono vietą pasaulyje. Europiečiai turi tapti konkurencingi ne tik deklaracijose, bet ir realybėje, nes priešingu atveju laukia „susenusio“, sparčiai besivystančių BRIC šalių įtakoje esančio, ir iš TVF bei kitų panašaus profilio finansinę paramą teikiančių organizacijų gyvenančio, regiono likimas.

Šiandien pasaulyje konkuruoja jau nebe atskiros šalys, o individai. Lietuva siekia tapti žinių ekonomikos dalimi. Daugelis žinių ekonomikos darbų atliekama naudojantis informacines technologijas, todėl jų užsakovai gali pateikti pasiūlymus visiems, internetinę prieigą turintiems pasaulio gyventojams. Šiandien mes galime:

- kurti įvairius nematerialius kurinius – mokslines idėjas, informacinių technologijų sprendimus, naujų produktų brėžinius, mokomąją medžiagą, psichologines vertinimo metodikas, muziką ir t.t. ir juos parduoti suinteresuotiems asmenis bei organizacijoms;
- teikti įvairaus pobūdžio konsultavimo, mokymo, informavimo finansų apskaitos bei kitas paslaugas nuotoliniu būdu;

- būti pasiekiamu bet kuriame pasaulio kampelyje, visur, kur tik yra galimybė prisijungti prie tinklo;
- būti pasiekiamu bet kada, bet kuriuo savaitės ar paros metu gauti norimą informaciją, užduotį, pavidimą;

Todėl ypatingą reikšmę įgyja asmens gebėjimas savarankiškai tyrinėti darbo galimybes, orientuotis pasaulinėje darbo rinkoje, įdarbinti savo unikalias kompetencijas, konkuruoti globaliu mastu. Įmonės savo veiklai siekia pasitelkti didžiausią vertę galinčius teikti darbuotojus visame pasaulyje, o iniciatyviems, versliems, sumaniems asmenims atsiranda puiki galimybė susikurti darbo vietą patiems, nuotoliniu būdu įdarbinti savo kompetencijas.

Lietuvos pažangos strategija

Šiuolaikiniame, kupiname nuožmios konkurencijos bei finansinių problemų politiniame – ekonominiame kontekste Lietuva, siekia tapti **modernia, veržlia, atvira pasauliui, puoselėjančia savo nacionalinį tapatumą šalimi**, kurioje skatinamas žmonių kūrybiškumas, saviraiška ir kurios gerovę kuria **atsakingi, kūrybingi ir atviri žmonės** (Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“). Tame pačiame strategijos projekte, kuriam 2011 metų lapkričio 23 dieną pritarė Lietuvos vyriausybė, ir kuris, tikėtina liks pagrindu šalies raidai, akcentuojamas **sumanios visuomenės, sumanios ekonomikos ir sumanaus valdymo** kūrimas.

Siekis yra gražus ir sveikintinas, tačiau nereikia pamiršti, jog viso ko kūrėjas ir pagrindas yra **žmogus**. Lietuvos švietimo sistema, norėdama prisidėti prie Lietuvos pažangos strategijos realizavimo, turi sau kelti tikslą ugdyti tokį žmogų, kuris gebėtų prisidėti prie iškeltų strateginių tikslų realizavimo.

Ateities žmogaus vizija

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ akcentuojama atsakingo, kūrybiško, atviro žmogaus svarba. Tai be abejo, labai svarbios asmens savybės, be kurių vargiai įmanomas modernios visuomenės kūrimas. Tačiau norint sukurti sumanią visuomenę, kuri taikytų sumanaus valdymo būdus bei plėtotų sumanią ekonomiką, reikėtų akcentuoti dar vieną, labai svarbų aspektą –

sąmoningo žmogaus ugdymą. Ir jokiū būdu nereikėtų pamiršti svarbiausio dalyko – tas žmogus turi **laimingas**.

Šiuolaikinis pasaulis kupinas dichotomijų ir kraštutinumų. Jame beveik viskas galima ir tuo pačiu beveik viskas pavojinga. Šiandien kaip niekad daug turime laisvės, bet tuo pačiu kaip niekad stipriai išauga mūsų atsakomybė už netinkamus žodžius ar veiksmus. Turime beveik neribotą judėjimo laisvę, galima bastytis po visą pasaulį ištirpti tautų katilė ir tuo pačiu siekiame išlaikyti savo tautiškumą. Galime pirkti ir vartoti įvairų maistą, išbandyti visas pasaulio virtuves ir tuo pačiu kentėti nuo netinkamos mitybos pasekmių. Galime investuoti savo lėšas į sudėtingiausias investicinius produktus, iš to uždirbti didžiulius pinigus, bet tuo pačiu galime vienu mygtuko spustelėjimu viską prarasti.

Kaip išgyventi tokia pasaulyje, kuris kupinas galimybių ir pavojų, laisvės ir atsakomybės, kuris nuolat keičiasi ir pateikia situacijas, kurioms nėra standartinių sprendimų. Tokia pasaulyje žmogus panašus į nuo grandinės nutrūkusį bangų blaškoma laivą, kuris, arba pasiduoda vėjo bei bangų įtakai ir plaukia, kur pučia momentiniai palankūs vėjai, arba sunkiai, bet tikslingai iriasi ten kur mato savo buvimo prasmę.

Tikslingo, sumanaus elgesio pagrindas – žmogaus **sąmoningumas**. Sąmoningumą galima apibūdinti tokiais atributais kaip:

- aiškus savo elgesio priežasčių ir galimų pasekmių suvokimas,
- savęs, kaip kontroliuojančio savo gyvenimą suvokimas,
- aiškus savo vertybių, norų, interesų, gyvenimo prioritetų įsisąmoninimas,
- gebėjimas atskirti faktus nuo jų vertinimų, interpretacijų, nuomonių,
- gebėjimas į save bei situaciją pažvelgti iš šalies,
- gebėjimas nustatyti aiškias ribas tarp savęs ir kitų asmenų ir t.t.

Laisvė rinktis ir atsakomybė be sąmoningumo netenka prasmės. Nesusivokusiam žmogus laisvė gali būti net mirtinai pavojinga. Galime suteikti mokiniui ar studentui laisvę rinktis jam aktualius mokymosi ar studijų dalykus, pačiam valdyti savo mokymosi procesą, tačiau vargu ar gausime teigiamą rezultatą, jei pastarasis nesupras konkretaus dalyko pasirinkimo, mokymosi ir/ar nesimokymo pasekmių savo gyvenimui, ateities perspektyvoms, nematys prasmės, kam ir kodėl jis tai turi daryti.

Šiandien žmogus yra veikiamas daugybės jėgų kiekvienoje gyvenimo srityje. Laisva rinka ir demokratija suteikia galimybę rinktis iš daugybės parduodamų produktų, paslaugų, net studijų programų, politinių partijų ir judėjimų, draugų socialiniuose tinkluose. Kiekviena atvira pasauliui žmogų supa milžiniškas informacijos ir pardavimų laukas:

- įvairios mokyklos kviečia mokytis ir studijuoti pas save;
- skirtingos politinės partijos bando parduoti save ir kviečia balsuoti už jas;
- kasdien girdime įvairius raginimus kokius produktus sveika ar nesveika vartoti, kas yra gerai, o kas blogai mūsų organizmui;
- konkuruojančios psichologinės ir gyvenimo stiliaus mokyklos įrodinėja koks gyvenimo būdas yra teisingas, kokie santykiai yra sveiki ir geri, o kokie ne;
- stilistai, dizaineriai perša naujausias mados tendencijas;
- daugelis organizacijų pristato save kaip geriausius darbdavius ir kviečia dirbti tik pas juos;
- įvairios kultūros ir meno formos taip pat pešasi tarpusavyje ir bando nuneigti viena kitą ir t.t.

Taigi, šiandien žmogus gyvena pliuralistinėje, rinkos visuomenėje su reliatyviomis vertybėmis, laisve rinktis ir daugybe pasirinkimo galimybių kiekvienoje gyvenimo srityje. Todėl norėdamas atsispirti aplinkos spaudimui, turi gebėti atskirti net ir subtiliausias to spaudimo formas ir **sąmoningai** pasirinkti tas alternatyvas, kurios nesąvertę jam ir visuomenei.

Sąmoningumas glaudžiai susijęs su **refleksija**. Per refleksiją suvokiami ryšiai tarp išorinio ir vidinio pasaulio įvykių, įprasminama įgyta patirtis. Gilesnis išorinio pasaulio įvykių supratimas neatsiejamas be vidinio pasaulio refleksijos. Tik aiškiai suprasdamas savo vertybes, tikruosius interesus asmuo gali įprasminti aplinkos įvykius. Tarkime, jei asmuo reflektuodamas bei tyrinėdamas save nustato, jog asmeninė laisvė yra didelė vertybė jam, tuomet bet koks išorinis tą laisvę paneigiantis įvykis sukels jam atmetimo reakciją. Skaidri išorinio pasaulio refleksija leidžia atskirti faktus ir jų interpretacijas (vertinimus). Vidinė refleksija padeda pagrindą minčių ir emocijų kaip vidinių faktų įsisąmoninimui ir jų reikšmės asmeniui suvokimui.

Tam, kad išorinio pasaulio įvykiai bei alternatyvos asmeniui būtų prasmingi, reikia turėti tam tikrą ašį, atskaitos sistemą, kurios atžvilgiu jie yra vertinami. Ši ašis apima norimo **gyvenimo stiliaus ir vizijos, pasaulio sąrangos, vertybių ir interesų konstruktus**. Tai pamatinės schemas, aplink kurias sukasi visas žmogaus gyvenimas. Ypatinę reikšmę užima asmens ateities lūkesčiai, savo vietos ateities perspektyvoje projekcija – gyvenimo vizija. Švietimo sistemos vienas iš svarbiausių tikslų turi būti pagalba mokiniui, studentui, kiekvienam besimokančiajam konstruojant unikalų,

savo paties atskleistomis ir įsisąmonintomis vertybėmis, gebėjimais, interesais, talentais paremtą gyvenimo viziją ir suteikti galimybę įgyti jos realizavimui reikalingas kompetencijas.

Reflektyvus sąmoningumas yra prielaidą aiškios gyvenimo vizijos konstravimui. Tyrinėdamas save ir pasaulį asmuo susikuria unikalų, prasmingą gyvenimo dabar ir ateityje vaizdą. Tai pamatinė schema, leidžianti įsąmoninti ir įprasminti visą mokymosi procesą. Jokios prievarta brukamos žinios neturės prasmės, jei tų žinių poreikio asmuo nematys savo gyvenimo vizijoje. Todėl mokyklos tikslas pirmiausia turi būti nukreiptas į savęs pažinimą, sąmoningumo ugdymą, gyvenimo tikslų išsikėlimą, o tik tuomet į konkrečių žinių suteikimą. Mokinys turi suprasti, kokią prasmę jo asmeniniam unikaliam gyvenimui duoda, kokias galimybes suteikia konkrečių matematikos lygčių, geografijos ar biologijos dėsningumą žinojimas, gera fizinė sveikata, gebėjimas taisyklingai skaityti, kalbėti kuria nors užsienio kalba. Bet koks mokymo turinys turi rasti subjektyvią prasmę mokinio viduje. Kiekviena prasmė yra unikali, todėl turi būti pateikiamas kiek įmanoma platesnis prasių laukas, leidžiantis kiekvienam mokiniui įvardinti savitą konkretaus dalyko ar užduoties prasmę jo gyvenimui.

Asmens pasitenkinimas gyvenimu – vienas iš svarbiausių šiuolaikinės visuomenės siekinių. Galima sukurti klestinčią valstybę, su išplėta žinių ekonomika, sumania visuomene bei valdymu, bet nelaimingais jos piliečiais. Lietuvos sėkmė neįmanoma be sėkmingų, patenkintų savo gyvenimu piliečių. Pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo daugelio asmenybinių, ekonominių, socialinių veiksnių. Jis susijęs su asmens pasitenkinimu karjera, darbu, laisvalaikiu, asmeniniais santykiais, galimybėmis derinti ir plėtoti įvairias gyvenimo sritis.

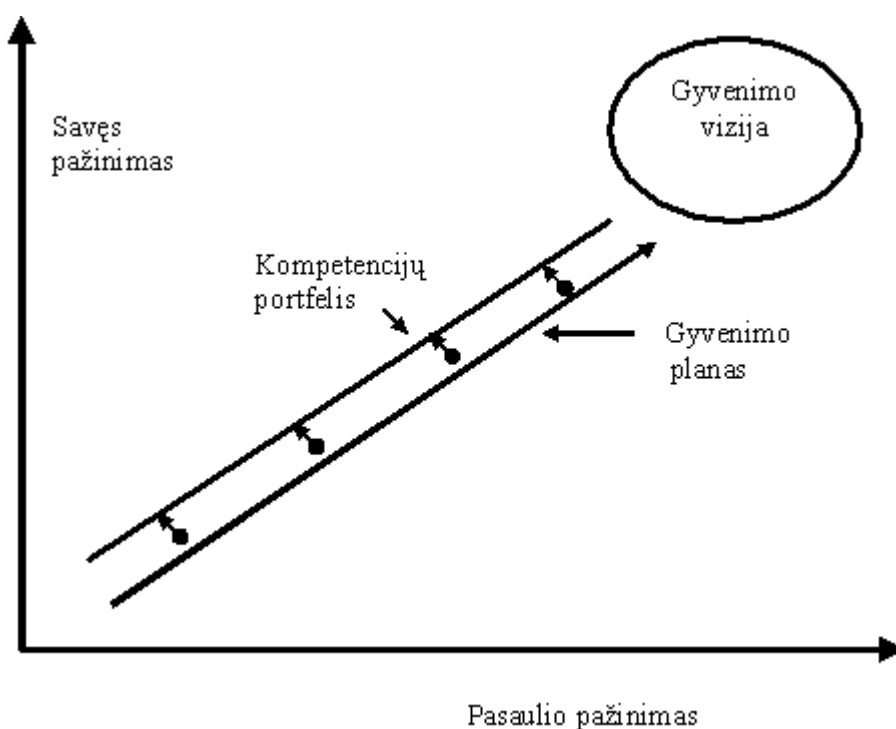
Švietimo sistema taip pat turėtų prisidėti prie gebėjimų, padedančių asmeniui kurti laimingą gyvenimą, ugdymo. Vaikui mokykla bei mokymasis neturėtų kelti neigiamas asociacijas, būti įtampos bei baimės vieta. Mokyklose turėtų būti skiriamas didelis dėmesys adekvačios teigiamos mokinio savivertės formavimui, pozityvaus mastymo gebėjimų lavinimui, streso įveikos strategijų įgijimui, įvairių problemų sprendimo įgūdžių lavinimui. Mokinys turi įsisąmoninti, jog laimingas gyvenimas didžiąja dalimi priklauso nuo jo paties, jo pasirinkimų, elgesio, gebėjimo optimistiškai žiūrėti į ateitį, nebijojimo kreiptis pagalbos nesėkmės atveju.

Švietimo sistemos tikslas ir uždaviniai

Švietimo sistema turi:

- užtikrinti nuoseklų asmeniui reikalingų kompetencijų ugdymo/ugdymosi procesą visą gyvenimą;
- suteikti įvairias mokymosi/studijų galimybes, skirtingus, nuo individualių asmens ypatumų priklausančius judėjimo kelius bei tempą;
- būti atvira visuomenės pokyčiams bei poreikiams;
- efektyvi, vertinant jos veiklą kainos bei suteikiamos vertės santykiu.

Sistemos ašis – asmens gyvenimo vizija bei su ja susijęs ir jos įgyvendinimui reikalingas kompetencijų krepšelis. Pažindamas save, savo vertybes, gabumus, interesus, turimas kompetencijas bei išorinio pasaulio teikiamas galimybes asmuo gyvenimo alternatyvų lauke kuria savo unikalią gyvenimo viziją bei jos pasiekimo planus. Gyvenimo vizija apima įvairias sritis: šeimą, karjerą, visuomeninį gyvenimą, laisvalaikį, norimą gyvenimo stilių. Tam, kad gyvenimo vizija ir tikslai būtų pasiekti, reikalingos tam tikros kompetencijos, kurias asmuo išskiria iš kompetencijų lauko bei paverčia prasingomis siekiamybėmis, tam tikrais mokymosi tikslais, kurių pasiekimas jam gyvybiškai būtinas siekiant judėti gyvenimo tikslų link.

Švietimo sistema prisideda prie geresnio asmens savęs bei pasaulio pažinimo, gyvenimo vizijos susiformavimo, bei jos įgyvendinimui reikalingų kompetencijų įgijimo. Remiantis šia schema bazinių asmens kompetencijų - kūrybiškumo, sąmoningumo, atsakingumo, atvirumo naujovėms ir iššūkiams, gebėjimo kurti savo gyvenimą, būti laimingu žmogumi – ugdymas skirtingu lygmeniu apimtų visas švietimo sistemos grandis.

Taigi, atsižvelgiant į Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ aprašytą ir aukščiau papildytą asmens savybių (kompetencijų) sąrašą, galima formuluoti šį švietimo sistemos tikslą:

Švietimo sistemos tikslas - kūrybiškas, sąmoningas, atsakingas, atviras naujovėms ir iššūkiams, gebantis kurti savo gyvenimą, laimingas žmogus.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą reikia pasiekti šiuos uždavinius:

- liberalizuoti mokymosi ir studijų procesą, suteikiant moksleiviams bei studentams galimybę mokytis jiems tinkamu tempu, kaupti unikalius kompetencijų krepšelius;
- masiškai diegti naujus ugdymo metodus, geriausiai tinkančius strategiškai svarbių kompetencijų įgijimui;
- kelti mokytojų, dėstytojų ir kitų ugdymo specialistų kvalifikaciją, stiprinant jų sąmoningumo lygį, keičiant susiformavusias netinkamas nuostatas, padedant įveikti pokyčių baimes bei su jais susijusius sunkumus bei įtvirtinant darbo su naujais mokymo metodais įgūdžius;
- stiprinti mokyklų mokslinę tiriamąją bazę, suteikiant galimybę moksleiviams bei studentams pritaikyti įgytas žinias praktikoje;
- plėtoti virtualios mokyklos, universiteto modelį, suteikiantį moksleiviams ir studentams galimybę kokybiškai mokytis savarankiškai, nuotoliniu būdu;
- sukurti kompetencijų vertinimo centrus, leidžiančius objektyviai įsivertinti įgytas kompetencijas;
- šviesti tėvus bei visuomenę keičiant požiūrį į mokymąsi kaip gyvenimui svarbių kompetencijų, o ne egzaminui reikalingų žinių įgijimą;
- stiprinti mokyklų ryšius su verslo organizacijomis, siekiant lanksčiau reaguoti į verslo aplinkos pokyčius bei ugdyti darbo rinkos poreikius labiau atitinkančias kompetencijas;
- stiprinti besimokančiųjų darbo vietos susikūrimo sau gebėjimus, įgalinančius savarankiškai teikti paslaugas bei kurti produktus globalios žinių ekonomikos sąlygomis;
- įdiegti objektyvią švietimo sistemos kokybę atspindinčią rodiklių sistemą bei užtikrinti jų sistemingą stebėseną ir vertinimą.

Švietimo sistemos veiklos principai

Siekiant aukščiau išskirtų švietimo sistemos tikslų bei uždavinių, ankstesnėse švietimo sistemos gairėse išskirtus humaniškumo, demokratiškumo, nacionalumo ir atsinaujinimo principus rekomenduojama papildyti šiais švietimo sistemos veiklos principais:

Sąmoningumo principas. Sąmoningo piliečio ugdymas bus sunkiai įmanomas, jei jo ugdymu rūpinsis „savęs pačios nesuprantanti“ švietimo sistema. Kiekviena švietimo sistemos grandis, kiekvienas ugdymo paslaugas teikiantis subjektas su aiškiai suprasti savo vaidmenį ir funkcijas, ką ir kodėl daro, kokios tokių veiksmų priežastys ir pasekmės, kokia nauda paslaugos gavėjui. Neįmanoma išugdyti sąmoningo mokinio, jei mokytojas nesugeba paaiškinti, kodėl moko vienų ar kitų dalykų, kodėl reikalauja tam tikro atsiskaitymo lygio. Neįmanoma sąmoninga mokykla, jei joje dirbantys nesuvokia aukščiau atliekamų permainų prasmės, nesupranta jų būtinumo, jų teigiamų pasekmių savo darbui, mokinių, visuomenės gerovei. Paaiškinimas negali būti toks, jog to reikalauja kažkuri ES direktyva, kažkieno patvirtinta studijų programa, ministerijos nurodymas ir pan. Jis turi būti esminis, leidžiantis tiek ugdančiajam, tiek ir besimokančiajam suprasti atliekamų veiksmų, ugdomų kompetencijų svarbą. Sąmoningumas ir prasmingos veiklos siekis turi apimti visas švietimo sistemos grandis, pradedant eiliniu mokytoju ir baigiant ŠMM.

Savarankiškumo principas. Atsakomybė susijusi su sprendimų priėmimo laisve ir savarankiškumu. Jei ugdymo tikslas – atsakinga asmenybė, vadinasi, pati švietimo sistema turi remtis atsakingomis savarankiškomis, laisvomis asmenybėmis. Jei ugdytojas bus tik didžiulio mechanizmo sraigtelis, besivadovaujantis detaliomis instrukcijomis, taisyklėmis, reglamentais, metodiniais nurodymais, tai jis nebus besimokančiajam nei kūrybiškumo, nei laisvo pasirinkimo ir atsakomybės už šį pasirinkimą pavyzdys. Todėl būtina tiek besimokančiajam, tiek ir ugdytojui suteikti pakankamą veiksmų laisvę, kad jis galėtų pajusti savo veiksmų pasekmes, įsisąmoninti savo galimybių ribas bei tuo pačiu pasijusti savarankišku ir atsakingu asmeniu. Kontrolę galima palaikyti per rezultatus – objektyvų įgytų kompetencijų vertinimą, o ne per kompetencijų įgijimo kelių, būdų, metodų griežtą reglamentavimą.

Vertės principas. Švietimo sistema turi siekti efektyvumo, jos veikla turi būti pagrįsta kainos ir vertės santykiu. Europa, tame tarpe ir Lietuva gyvena sunkmečio sąlygomis. Aukštųjų mokyklų,

mokytojų skaičius yra vieni didžiausių vienam šalies gyventojui Europoje. Būtina nuolat įvairiame lygmenyje kelti klausimą, ar ta kaina, kurią sumokame ugdydami vienas ar kitas kompetencijas tikrai atitinką vertę, kuri yra sukuriama. Kokie yra kiekvienos pamokos, paskaitos, užduoties vertė besimokančiajam, visuomenei. Ar laikas, kurį mokinys/studentas praleidžia mokykloje, jo pastangos investuotos į mokymosi siekinius atitinka tą vertę kurią jis gauna. Jei vertė yra tik aukštosios mokyklos pažymėjimas (kaip galvoja ne vienas Lietuvos studentas), tai gal verta supaprastinti jo išdavimo procedūrą ...

Pagrindiniai švietimo sistemos uždaviniai

Mokymosi ir studijų proceso liberalizavimas

Vienas iš pagrindinių šiandienos ugdymo siekinių – mokymosi visą gyvenimą kompetencija. Asmuo neišmoks pats valdyti savo mokymosi proceso ir savarankiškai mokytis, jei nesupras mokymosi reikšmės savo gyvenimui, asmeninei karjerai, bei neturės galimybių jau nuo pradinės mokyklos mokytis savarankiško mokymosi įgūdžių.

Poreikis mokytis ir pats mokymosi proceso valdymas turi tapti mokinio, o ne mokytojo nuosavybe. Kiekvienas mokinys su mokytojo pagalba turi įsisąmoninti savo mokymosi tikslus, pasirinkti kompetencijas, kurias siekia įgyti. Jis turi gebėti pasirengti mokymosi planą ir jo laikytis. Mokyklos turi pereiti nuo klasikinio pamokų modelio, lankstesnių mokymosi formų. Moksleiviams turi būti suteikta galimybė:

- laisviau rinktis mokymosi dalykus,
- mokytis sau priimtiniu tempu,
- mokytis individualiai arba grupėje,
- mokytis savarankiškai arba su mokytojo pagalba.

Mokomieji dalykai turėtų būti skirstomi ne pagal klases ir amžių, o pagal sudėtingumo lygius pradiniam, pagrindiniam ir viduriniam ugdymui. Mokinys kiekvieną trimestrą pasirenka tam tikrą studijuojamų dalykų kiekį ir kartu su mokytoju susidaro mokymosi planą, iki kokio lygio planuoja tam tikrą dalyką įsisavinti. Kiekvienam dalykui nustatomas ir minimalus pasiekimo lygis, kurį mokinys privalo pereiti, kad gautų dalyko užskaitymą. Susidaręs planą mokinys renkasi mokymosi formą. Skatintinas mokinių jungimasis į atskiras grupes pagal gabumų, pasiekimo lygį ir mokymais

diskusijų forma. Mokytojas atlieka moderatoriaus, konsultanto, pagalbininko sprendžiant iškilusias problemas vaidmenį.

Toks individualizuotas mokymasis leistų taip pat išvengti mokinių motyvacijos praradimo, kuris dažnai atsiranda dėl to, jog mokinys kažkuriame mokymosi etape neįsisavina svarbių dalykui temų (ypač tiksluosiuose moksluose) ir po to praranda norą mokytis, nes dėl atsiradusių ir neužpildytų spragų nebesupranta mokymo medžiagos.

Lankstus mokymosi tempas nesukeltų diskomforto lėčiau besimokantiems, nes jie jaustųsi patys valdantys savo mokymosi procesą ir taip pat suteiktų galimybę gabiems vaikams neprarasti motyvacijos mokslams ir anksčiau užbaigti vidurinę mokyklą bei studijas tęsti aukštojoje.

Aukštasis mokslas taip pat turi „išlaisvinti“ studentus nuo mokymosi sesijų metu ir pereiti prie modulinio mokymo. Studentas turi pats valdyti savo mokymosi procesą: išsirinkti jį dominančius ir karjerai reikalingus modulius, pasirengti studijų planą, pasirinkti priimtina studijų tempą. Studentams turi būti suteikta teisė įstojus į aukštąją mokyklą baigti studijas, tarkime, per dešimt metų, ir per šį laikotarpį turint galimybę daryti studijų pertraukas, derinti studijas prie darbo, šeimos gyvenimo. Studentams turi būti suteiktos galimybės kombinuoti įvairius studijų modulius, kurti unikalius kompetencijų krepšelius.

Turi būti įkurtas kompetencijų vertinimo centras (ar keli centrai) kuriame būtų galima laikyti egzaminus ir patvirtinti savo neformalioju bei savišvietos būdu įgytas kompetencijas, leidžiančias gauti aukštojo mokslo diplomą.

Naujų ugdymo metodų, geriausiai tinkančių strategiškai svarbių kompetencijų įgijimui, diegimas

Sąmoningo, kūrybiško, atsakingo, atviro naujovėms ir iššūkiams, gebančio kurti savo gyvenimą ir būti laimingų piliečio ugdymui reikalingi nauji ugdymo metodai, nes klasikinis pamokos/paskaitos variantas labiau tinkamas žinių perteikimui, o ne aukščiau paminėtų kompetencijų įgijimui. Šiandien mes gyvename informacinėje visuomenėje, informaciją apie bet kokius faktus, rekomendacijas, instrukcijas kaip spręsti vieną ar kitą problemą galime rasti vienu kompiuterio ar išmanaus telefono mygtuko spustelėjimu. Dabar svarbesniu tampa kitas dalykas – žinoti kokios informacijos, kokių žinių ir kam reikia.

Jei dėstytojui šiandien reikia referato ar rašto darbo, studentai bet kokia tema, susiradę jį internete, gali pateikti per pusvalandį, bet, vargu, ar iš tokio referato bus kokia nors nauda pačiam studentui, jei jis nesupras to referato prasmės sau. Sąmoningumo plėtimas, darbas su prasmėmis įgyja vis didesnę svarbą. Mokymosi proceso liberalizavimas suteikia pagrindą individualių mokymosi prasiūmų paieškai. Bręsdamas ir tyrinėdamas bei vis giliau įsisąmonindamas save asmuo gali atrasti, naujus dalykus, kurie jam pasirodo svarbūs. Naujai suformuotų gyvenimo tikslų pasiekimui reikalingos naujos kompetencijos, kurios anksčiau neatrodė aktualios, todėl nebuvo motyvacijos jas ugdyti. Todėl individualus mokymosi tempas ir laisvas dalykų pasirinkimas leidžia tyrinėti save, lengviau suprasti mokymosi poreikį.

Tam, kad besimokantysis geriau įsisąmonintų savo poreikius bei aiškiau suprastų stipriąsias ir tobulintinas puses, mokymo įstaigose turi būti plačiau taikomi patirtiniai mokymosi metodai. Tik išėjęs iš mokyklinio suolo, savotiškos „komforto zonos“ ir gavęs konkrečią praktinę užduotį, besimokantysis gali patirti kas yra kūrybiškas problemos sprendimas, prisiimta atsakomybė, atvirumas iššūkiams, gebėjimas veikti savarankiškai, kurti emocinį ir fizinį gerbūvį sau ir aplinkiniams. Ypatinę reikšmę įgyja mokytojo, kaip mokinio savirefleksijos ir sąmoningumo skatintojo vaidmuo. Mokytojas turi gebėti sukurti tinkamą aplinką mokiniui susidurti per patirtį su pačiu savimi, suprasti koks jis yra, kokios jo pamatinės nuostatos, vertybės, interesai, ko jis siekia, ko bijo, kokios kliūtys gali jam sutrukdyti siekti gyvenimo tikslų. Gal mokinys pernelyg nedrąsus, gal nemėgsta imtis atsakomybės, gal jam sudėtinga pareikšti nuomonę ir apginti save. Visa tai geriausia įsisąmoninama per konkrečią patirtį ir aiškia, grįžtamoju ryšiu bei paskatinimu paremtą refleksiją, aptarimą su mokytoju, bei toliau sekančius savęs keitimo, jei to reikia, planus.

Patirtiniai mokymo metodai gerai dera su projektinėmis užduotimis. Įvairūs tarpdisciplininiai projektai, komandinis darbas vyrauja žinių ekonomikoje. Todėl tiek mokiniai, tiek studentai turėtų būti ugdomi projektų metodu, kuris leidžia integruoti skirtingas kompetencijas, pritaikyti įgytas žinias praktikoje, ugdyti kūrybiškumą bei bendradarbiavimą. Ateityje mokyklos turėtų virsti į žinių laboratorijas, kuriose viskas sukasi apie didžiulius, įvairius mokymosi dalykus apimančius, projektus, o projektų įgyvendinimui reikalingos žinios papildomos savarankiškai ar paraleliai vykstančių užsiėmimų metu.

Aukštosios mokyklos taip pat turėtų taikyti atskirus modulius integruojančius tarpdisciplininius projektus. Į šiuos projektus galėtų įsitraukti ir verslo atstovai, kurie padėtų mokykloms „neatitrūkti

nuo realybės“, suteiktu mokymams aktualios medžiagos, verslui aktualių problemų, prie kurių sprendimo studentais prisidėtų su savo naujausiomis teorinėmis žiniomis.

Kelti ugdymo specialistų kvalifikaciją

Inovacijos švietimo sistemoje nebus sėkmingos, jei bus pamirštas pats jų skleidėjas – mokytojas, auklėtojas, dėstytojas. Todėl svarbu tinkamai atrinkti ir parengti ugdymo specialistus visose švietimo sistemos grandyse.

Sėkmingam pedagogo darbui būtinos ne tik tam reikalingos kompetencijos, bet ir tam tikros asmeninės savybės. Todėl norintiems mokyti pravartu būtų gilesnis savęs, savo interesų, vertybių pažinimas. Reiktų siekti, jog į švietimo sistemą pakliūtų tik sąmoningai šį karjeros kelią pasirenkantys, o ne atsitiktiniai žmonės.

Mokymasis per pavyzdį yra vienas iš veiksmingiausių mokymosi būdų. Todėl labai svarbu, kad ugdytojai be dalykinių kompetencijų, turėtų ir tas kompetencijas, kurios strategiškai svarbios naujajai kartai. Jei mūsų tikslas - sąmoningo, kūrybiško, atsakingo, atviro naujovėms ir iššūkiams, gebančio kurti savo gyvenimą ir būti laimingų piliečio ugdymas, tai būtina siekti, jog ir pats ugdytojas pasižymėtų analogiškais kompetencijomis. Vargu, ar nekūrybiškas mokytojas išugdys kūrybišką mokinį, ar matydamas suvargusi ir nelaimingą, ne „savo rogėse sėdintį“ ir vaikų nekenčiantį mokytoją laimingas augs pats mokinytis. Todėl būtina siekti, jog kiekvienas mokytojas ar dėstytojas taptu geru gyvu pavyzdžiu savo mokiniams ir studentams.

Ugdymo specialistai taip pat turi būti apmokomi naujų mokymo metodų, jiems turi būti suteikiama daugiau psichologinių bei vadybinių (laiko ir užduočių planavimo, projektų valdymo ir kt.) žinių. Gebėjimas ugdyti mokinio sąmoningumą bei refleksiją reikalauja specifinių individualaus konsultavimo technikų, kurių įgijimui turėtų būti skiriamas papildomas dėmesys.

Dėstytojų rengimui taip pat turi būti skiriamas dėmesys. Dabar, daugeliu atveju tarsi manoma, jog „gerais dėstytojais gimstama“, jų pasirengimu nesirūpinama, tai paliekama pačių dėstančiųjų reikalui. Aukštosios mokyklos turėtų būti suinteresuotos kurti bei diegti dėstytojų kvalifikacijos kėlimo programas, kuriose būtų įgyjamos andragogikos žinios. Siekiant, kad dėstytojai neatitrūktų nuo išorinės aplinkos realijų, jiems turėtų būti privaloma bent kartą per porą metų išvykti į su

dalyko dėstymu susijusią darbinę praktiką, kuri laiką padirbėti Lietuvos ar užsienio organizacijose, susipažinti su verslo realijomis.

Stiprinti mokyklų mokslinę tiriamąją bazę

Patyrimu paremti projektiniai mokymosi metodai reikalauja didelių investicijų į mokyklų mokslinę tiriamąją bazę. Tam, kad mokiniai ar studentai galėtų materialinius projektus, jie turi gauti jiems reikalingą įrangą ir medžiagas. Praktinių įgūdžių tobulinimas taip pat sunkiai įmanomas be techninių priemonių. Todėl valstybė turėtų daugiau investuoti į mokslinės įrangos, techninių priemonių pirkimą, mokslo ir technologijų parkų, techninės kūrybos centrų įrengimą.

Materialinės bazės stiprinimui būtina pasitelkti darbdavių asociacijas, atsirasi verslo organizacijas. Būtina skatinti darbdavių sąmoningumą, jų prisidėjimą prie kvalifikuotos, su šiuolaikinėmis technologijomis mokančių dirbti, bei gebančių lengvai pereiti iš mokymosi į darbo aplinką darbuotojų rengimą.

Plėtoti virtualios mokyklos modelį

Virtualus pasaulis skverbiasi į kiekviena gyvenimo sritį, vis daugiau reikalų galima tvarkyti, bei darbų atliktų neišeinant iš namų, nuotoliniu būdu. Paslaugų virtualizavimas stipriai atpigina pačias paslaugas, kadangi nereikia kurti bei išlaikyti brangiai kainuojančių patalpų, sutaupoma transporto sąskaita. Šioje vietoje ne išimtis ir švietimo sritis. Išplėtus mokymo paslaugų teikimą virtualioje erdvėje galima:

- sutaupyti patalpų išlaikymo bei transporto kaštus,
- individualizuoti mokymosi procesą mokomosios medžiagos, mokymosi tempo, vietos ir laiko atžvilgiu,
- užtikrinti vienodos kokybės paslaugas visiems šalies piliečiams, nepriklausomai nuo jų rezidavimo vietos, kas tampa ypač aktualu masinės emigracijos bei išaugusio gyventojų mobilumo sąlygomis.

Todėl būtina kompiuterizuoti mokymosi klases, dalį mokomosios medžiagos, kurios tikslas žinių įgijimas, ar įgūdžių lavinimas simuliacinių užduočių pagalba, perkelti į virtualią erdvę. Šiuolaikinės informacinės technologijos leidžia sukurti aukštos kokybės, tikroviškas užduotis, naudoti modernius

mokymosi proceso organizavimo ir kontrolės metodus, operatyviai gauti grįžtamąjį ryšį apie mokymosi pažangą, teikti individualias ir grupines konsultacijas.

Nacionalinė virtuali mokykla suteiktų moksleiviams galimybę plėtoti virtualius kompetencijų krepšelius (kuriuose būtų kaupiami dokumentai, įrodantys kompetencijų įgijimą, pateikiami savianalizės, savęs vertinimo instrumentai), kurti gyvenimo, karjeros bei mokymosi planus. Šios individualizuotos priemonės galėtų būti perkeliamos pereinant iš vienos švietimo grandies į kitą: iš vidurinės mokyklos į profesinę, ar aukštąją, vėliau – kaip savarankiškai valdomos priemonės, padedančios kelti gyvenimo ir karjeros tikslus, registruoti įgyjamas kompetencijas.

Virtuali mokykla suteiktų galimybę neiškristi iš mokymosi proceso ligos, laikinos emigracijos atvejais. Vaikai galėtų vienodomis sąlygomis su savo klasiokais įsisavinti mokomųjų dalykų medžiagą.

Sukurti kompetencijų vertinimo centrus

Siekiant liberalizuoti mokymosi procesą, bei tuo pačiu užtikrinti mokymosi kokybę, būtina įkurti trijų lygių kompetencijų vertinimo centrus: viduriniam, profesiniam bei aukštajam ugdymui.

Kompetencijų vertinimo centrai leistų objektyviai įvertinti neformaliojo bei savišvietos būdu įgytas kompetencijas. Viduriniam ugdymui skirtas kompetencijų vertinimo centras taip pat galėtų organizuoti brandos egzaminų atlikimą. Jame moksleiviai galėtų įsivertinti įgytų kompetencijų lygį. Tam tikrų kompetencijų vertinimą galima būtų atlikti virtualiu būdu, įkūrus virtualius kompetencijų vertinimo centrus.

Šviesti tėvus bei visuomenę keičiant požiūrį į mokymąsi

Švietimo sistemos reforma nerealizuos viso savo potencialo, jei į ją nebus aktyviai įtraukti mokinių tėvai, bendruomenės atstovai. Mokymosi liberalizavimas, inovatyvių mokymosi metodų diegimas, mokinių sąmoningumo bei atsakomybės stiprinimas, žinių reikšmės mokymosi rezultatams mažinimas bei perėjimas prie kompetencijų, tame tarpe ir bendrųjų bei karjeros, vertinimo, gali sukelti tėvų pasipriešinimą, visuomenės, pripratusios prie mokytojo dominavimo bei žinių kalimo, pasipiktinimą.

Todėl reikėtų atlikti platų šviečiamąjį darbą keičiant visuomenės požiūrį mokinio ir mokytojo vaidmenis. Visuomenė turėtų įsisąmoninti, jog 21 lyderiai ar „tūkstantmečio vaikai“ nėra tie, kurie žino daugybę istorinių, kultūrinių ar kitos srities faktų, bet tie, kurie geba kūrybiškai spręsti visuomenei aktualias problemas, yra atviri, plačių pažiūrų, savarankiškai veikiantys ir gebantys prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.

Visuomenė taip pat turėtų pakeisti požiūrį ir į mokytoją, kaip žinių reproduktorių bei prievartos mechanizmo veikimo garantą. Mokytojas turi būti suvokiamas kaip žinių vadybininkas, konsultantas, mentorius, mokinio vedlys žinių labirintais.

Stiprinti mokyklų ryšius su verslo organizacijomis

Viena iš svarbiausių švietimo sistemos funkcijų – Lietuvos ūkio plėtra. Švietimo sistema turi užtikrinti aukštos kvalifikacijos darbuotojų parengimą bei sklandų įsiliejimą į darbo rinką. Šiandien švietimo sistema didžiąja dalimi funkcionuoja kaip uždara sistema, pati nusistatydama mokymosi siekinius, bei juos realizuodama mokymo procese. Todėl vieną iš pagrindinių trūkumų šalies darbdaviai įvardija studentų kompetencijų atotrūkį nuo praktinių realiųjų, nesugebėjimo teorinių žinių pritaikyti praktikoje.

Siekiant pašalinti šį trūkumą, būtina siekti maksimalaus švietimo sistemos atvirumo ūkio poreikiams. Šį tikslą galima pasiekti:

- aktyviau įtraukiant darbdavius į mokymo programų sudarymą,
- įdiegiant privalomą profesinę praktiką aukštosiose mokyklose,
- sudarant studentams galimybę praktinius seminarus bei projektus atlikti už aukštųjų mokyklų ribų, organizacijose,
- suteikti organizacijoms finansines paskatas, už pagalbą rengiant studentus.

Viduriniame ugdyme aktyvesnis verslo įsitraukimas galėtų būti susijęs su specialiuju kompetencijų įgijimu.

Stiprinti besimokančiųjų darbo vietos susikūrimo sau bei verslumo gebėjimus

Šiandieniniame darbo pasaulyje vis didesnę svarbą karjeros galimybių gausoje įgyja savarankiškas darbas, darbo vietos susikūrimas sau. Asmuo, gebantis suformuoti rinkai patrauklų kompetencijų

krepšelį, bei turintis jo valdymo įgūdžius šiandien tampa tarsi individualia smulkia įmone, galinčia sudaryti su didelėmis organizacijomis verslo kontraktus, atlikti darbus bei gauti atlygį.

Modernios organizacijos vis dažniau skaido savo gamybos ar paslaugų procesą į smulkius elementus, bei ieško, kas galėtų kokybiškai atlikti kiekvieną iš jų. Daugelį šių darbų ekonomiškiau patikėti profesionalui iš šalies, sudarant su juo terminuotą kontraktą, o ne tam samdyti nuolat dirbantį etatinį darbuotoją. Todėl atsiranda didelė darbų niša savarankiškai dirbantiems darbuotojams.

Kadangi didelė dalis žinių ekonomikos darbų gali būti atliekami virtualioje erdvėje, nuotoliniu būdu, tai Lietuvos ateities darbuotojams atsiveria puiki galimybė savo kompetencijas įdabinti plačioje pasaulio rinkoje, nepaliekant pačios Lietuvos, nepriklausant nuo užsienio investicijų ar vietinių darbdavių gebėjimo kurti darbo vietas.

Darbo vietos susikūrimas sau reikalauja papildomų kompetencijų, kurių ugdymu turėtų labiau užsiimti švietimo sistema. Tai taip pat susiję ir su požiūriu į darbą, karjerą keitimu. Jau nuo pirmųjų žingsnių švietimo sistemoje, asmuo turi gauti platesnį savo galimybių pasaulyje supratimą. Buvimas samdomu darbuotoju nėra vienintelė ir svarbiausia karjeros alternatyva. Svarbiausia – gebėjimas susikurti visuomenės poreikiams, pasaulio ekonomikai reikalingą kompetencijų krepšelį, gebėti jį tinkamai panaudoti vertės kūrimui, ir dalį tos vertės gauti kaip atlygį sau.

Įdiegti objektyviais rodikliais pagrįstą švietimo sistemos kokybės valdymo sistemą

Švietimo sistema turi teikti kokybiškas švietimo paslaugas visoms suinteresuotoms grupėms: mokiniams, studentams, suaugusiems. Tam, kad šios paslaugos būtų kokybiškos reikia:

- aiškios kokybinių rodiklių sistemos,
- nacionalinės kokybės rodiklių stebėsenos sistemos,
- nacionalinės kokybės užtikrinimo sistemos.

Kokybės užtikrinimas taip pat turėtų remtis sąmoningumo principu. Plačioji visuomenė, atskiros švietimo sistemos grandys, jos subjektai turi žinoti švietimo sistemos tikslus, matyti aiškia situacija, kas yra pasiekta siekiant šių tikslų. Šioje vietoje mažiau reikėtų remtis deklaratyviais lozungais, o daugiau faktais, objektyviais rodikliais.

Švietimo sistemos kokybės vertinimui nepakanka kiekybinių rodiklių – apmokytų mokinių/studentų ir parengtų mokytojų ar dėstytojų skaičiaus; išduotų pažymėjimų, diplomų kiekio. Kiekybiniai rodikliai negarantuoja ugdymo kokybės. Todėl būtina nacionaliniu mastu susitarti ir į visas švietimo grandis įdiegti strategiškai svarbių, objektyvių, kiekybiškai įvertinamų rodiklių sistemą. Šie rodikliai turėtų atspindėti tiek betarpiškus švietimo sistemos siekinius – išugdytas kompetencijas, tiek ir tolimesnius, tokius kaip susikurtų darbo vietų sau skaičius, pasitenkinimas gyvenimu bei darbu/karjera ir kt.

Nacionalinė švietimo kokybės rodiklių stebėsenos sistema turėtų užtikrinti sistemingą rodiklių rinkimą, analizę bei situacijos vertinimą įvairiose švietimo sistemos grandyse. Svarbu užtikrinti tokios sistemos objektyvumą bei nešališkumą.

Taip pat, turėtų būti nacionaliniu mastu įdiegta sistema, kuri atsižvelgdama į kokybės stebėsenos duomenis, įvairiu lygmeniu siūlytu sprendimus švietimo sistemos kokybei gerinti.

Švietimo sistemos struktūra ir valdymas

Tam, kad pasiekti išsikeltus švietimo sistemos tikslus bei uždavinius, būtina stiprinti atskirus sistemos elementus, didinti jų savarankiškumą, sąmoningumą bei atsakomybę už pasiektus rezultatus. Pati sistema turėtų modifikuotis iš biurokratinės hierarchiškos struktūros į lankstesnę, dinamišką, labiau pritaikytą šiuolaikinėms pasaulio realijoms. Reikėtų plačiau naudoti projekcinio darbo principus, mobilias darbo grupes, matricines struktūras, atsisakant brangiai kainuojančių nuolat veikiančių struktūrinių padalinių bei ŠMM pavaldžių įstaigų.

Sudaryti galimybę švietimo sistemoje aktyviau dalyvauti privačiam kapitalui, naikinti sveikai konkurencijai trukdančius dirbtinius barjerus. Visos mokykloms skirtos išlaidos turėtų būti finansuojamos per mokinio ir studento krepšelius. Tuo būdu, mažai mokinių/studentų turinčios mokyklos taptų suinteresuotos apsijungti su kitomis mokyklomis, arba savo veiklos tęstinumui ieškoti privačių rėmėjų lėšų. Pilnas mokyklų finansavimas iš mokinio/studento krepšelio atvertų galimybę steigti privačioms mokykloms, kurios padidintų konkurenciją švietimo paslaugų teikimo srityje, bei tuo pačiu priverstų mokyklas gerinti teikiamų paslaugų kokybę.

Mokymo paslaugų teikimui reikėtų plačiau pasitelkti savarankiškai paslaugas teikiančius aukštos kvalifikacijos švietimo darbuotojus, sudarant jų duomenų bazines, užuot kūrus atskirus etatus atskirose mokyklose. Tuo būdu mažoms mokykloms lengviau būtų pasitelkti darbui kvalifikuotus specialistus, efektyviau būtų naudojamos lėšos.

Mokyklos turėtų atsisakyti joms nereikalingų funkcijų ir susitelkti į pagrindines veiklas. Mokyklų ir kolegijų direktoriai, universitetų rektoriai turėtų koncentruotis į mokymosi, studijų, mokslo kokybės gerinimą, o ne į mokyklos, kolegijos ar universiteto administravimą. Administraciniais klausimais turėtų užsiimti profesionalūs vadybininkai, o ne pedagogai ar mokslininkai.

Reikėtų rimtai svarstyti mokyklų nekilnojamo turto administravimo ir priežiūros funkcijos atskyrimą nuo mokymo paslaugų teikimo funkcijos. Mokyklų nekilnojamą turtą ekonomiškiau būtų administruoti ir prižiūrėti centralizuotai, perkant profesionalių įmonių paslaugas. Taip būtų galima efektyviau valdyti ir mokyklų renovacijai skiriamas lėšas, o mokyklų vadovai būtų atlaisvinti nuo pašalinių „statybininko“ funkcijų.

Taip pat, reikėtų centralizuoti finansų apskaitos vedimą, nėra neekonomiška atskirose mokyklose turėti savo buhalteriją. Centralizacija galėtų apimti bent jau savivaldybių lygmenį. Apskaitos paslaugas galima pirkti ir konkursų būdu, iš nepriklausomų paslaugų teikėjų.

Atskirų švietimo sistemos grandžių specifika

Pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas. Šiame ugdymo etape, be dabar ugdomų dalykinių ir bendrųjų kompetencijų reikėtų papildomai sutelkti dėmesį į pagalbą mokiniui siekiant susiformuoti aiškų savęs ir pasaulio vaizdą ir įgyti nuolatiniam savęs ir pasaulio tyrinėjimui reikalingas kompetencijas. Mokytojai taip pat turėtų pagelbėti mokiniams konstruojant amžiaus tarpsniui adekvačią gyvenimo viziją bei tikslus, pasirenkant kompetencijų krepšelius.

Mokinių sąmoningumo plėtra turi vykti daugelyje gyvenimo sričių, tokiose kaip:

- gyvenimo stiliaus (kokie yra gyvenimo stiliai, ką žmonės vertina, kaip atskiri gyvenimo stiliai dera su profesijos, karjeros krypties pasirinkimais, turimomis vertybėmis, finansinėmis galimybėmis ir t.t.),

- karjeros (koks darbas ar nuosavas verslas domina, kokios profesijos artimos turimiems interesams, vertybėms ir t.t.),
- sveikatos (koka sveikos mitybos, sporto nauda, kokios nesveiko gyvenimo būdo pasekmės sveikatai, gyvenimo tikslų pasiekimui ir t.t.),
- pilietiškumo ir tautiškumo (kodėl reikia aktyviai dalyvauti rinkimuose, kaip veikia politinė sistema, kokios atskirų institucijų funkcijos bei veikimo ribos, kodėl svarbu išlaikyti tautiškumą šiame globaliame pasaulyje ir t.t.),
- asmeninių finansų valdymo (kas yra biudžetas, pajamos, išlaidos, kokie taupymo būdai padeda mažinti išlaidas, kaip ir kur galima investuoti sutaupytus pinigus ir t.t.),
- vartojimo (kas yra vartotojiškoji visuomenė, kaip atskirti kas yra poreikis ir noras, kaip teisingai suprasti reklamą, apsipirkimą skatinančias akcijas ir t.t.),
- ekologijos (kas yra gamta ir civilizacija, kuo pavojingas atotrūkis nuo gamtos ir jos nesaugojimas, kas yra ekologija, kodėl svarbu išsaugoti pasaulį žalią ir t.t.),
- bendradarbiavimo (kodėl bendradarbiavimas ir bendrų interesų paieška yra geriau nei konkurencija ir vien savo interesų tenkinimas, kas yra sinergija, partnerystė ir t.t.),
- emocinės inteligencijos (ką reiškia emocijos, kodėl jos svarbios laimingam gyvenimui, kaip atpažinti savo ir kitų emocines reakcijas ir jas tinkamai išreikšti ir kt.),
- asmeninės atsakomybės (kas yra atsakomybė, kodėl verta prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą pačiam, kas yra proaktyvumas, savikontrolė, savireguliacija ir kt.) ir kt.

Reikėtų peržiūrėti mokymo turinį bei sutrumpinti privalomo mokymosi valandų skaičių faktinės informacijos įsisavinimui, ar neesminių gebėjimų informacinėje visuomenėje ugdymui (pavyzdžiui, tokių kaip dailyraštis, mokymasis skaičiuoti stulpeliu ir kt.).

Vidurinių mokyklų moksleiviams taip pat galima suteikti galimybę įgyti tam tikrų specialiųjų kompetencijų. Pavyzdžiui, vyresnėse klasėse vienas iš pasirenkamų modulių galėtų būti profesinė praktika, kurios metu moksleiviai įgytų norimas specialiąsias kompetencijas, tokias kaip plaukų priežiūra, kosmetologija, klientų aptarnavimas, maisto gamyba, vairavimas, apsauga ir t.t. Tuo būdu moksleiviai artimiau susipažintu su darbo pasauliu, įgytų konkrečių įgūdžių galinčių pagelbėti tam tikrose sudėtingose karjerai situacijose.

Profesines mokyklas vertėtų pervadinti į **karjeros mokyklas**, kurių tikslas ne tam tikros profesijos suteikimas, o:

- pagalba asmeniui formuojant individualiai karjerai reikalingų specialiųjų kompetencijų krepšelius,
- konsultavimas individualių kompetencijų ugdymo/ugdymosi planų rengimo klausimais,
- konkrečių mokymo kursų organizavimas,
- specialiųjų kompetencijų, įgytų neformalioju būdu vertinimas ir kvalifikacijos pažymėjimų įteikimas.

Karjeros mokyklos turėtų virsti į specialiųjų kompetencijų vertinimo, ugdymo, pripažinimo centrus, o pats profesinis mokymas turėtų tapti dar lankstesnis, apimantis ne tik stacionarius užsiėmimus ir pameistrystę, bet ir savarankišką mokymąsi.

Aukštasis mokslas turi susitelkti į gebančių taikyti šiuolaikinius mokslo pasiekimus praktikoje specialistų rengimą. Taip pat būtina susitelkti ties studijų kokybės gerinimu. Šiandien ne vienas studentas baigia aukštąjį mokslą nelabai suprasdamas ką ir kodėl jis čia veikia. Todėl nenuostabu, jog didelė dalis diplomuotų specialistų vėliau nepajėgia susirasti aukštos kvalifikacijos darbo. Taip švaistomos valstybės ir pačių besimokančiųjų lėšos ir laikas.

Studijų kokybės gerinimu turėtų labiau rūpintis ir Studijų kokybės vertinimo centras, kuris turėtų užtikrinti visiems aukštojo mokslo paslaugos gavėjams kokybiškas studijų paslaugas. Tam reikalinga didesnė aukštųjų mokyklų programų priežiūra, objektyvus studentų įgytų kompetencijų vertinimas kompetencijų vertinimo centruose. Studijų kokybę sustiprintų ir nacionalinė švietimo paslaugų kokybės stebėsenos sistema.

Reikia skatinti aukštųjų mokyklų atliekamus mokslinius tyrimus orientuoti į ūkiui, bendruomenei, gyventojams aktualių problemų sprendimą. Dėstytojų kvalifikacija turėtų būti vertinama ne tik/tiek remiantis mokslinių publikacijų, pranešimų mokslinėse konferencijose kiekiu, bet ir/kiek praktikoje įgyvendintų mokslinių projektų skaičiumi, jų sukurta verte.

Būtina skatinti aukštųjų mokyklų ir verslo organizacijų aktyvesnį bendradarbiavimą, tam panaudojant įvairias galimybes: bendrus projektus, profesines praktikas, verslo atstovų vedamus seminarus aukštųjų mokyklų studentams ir t.t.

Gerinti studentų pasirengimą karjerai, stiprinti karjeros valdymo kompetencijas. Studentai turi sąmoningai rinktis studijuojamus modulius ar dalykus, gebėti patys išsikelti karjeros tikslus, kaupiti

jų pasiekimui reikalingas kompetencijas. Svarbu formuoti tinkamas nuostatas, akcentuojant studentų atsakomybę už savo karjerą, proaktyvumą, rinkai patrauklaus karjeros portfelio formavimą, efektyvų jo valdymą.

Bendruomenių karjeros centrai. Kiekvienoje savivaldybėje galėtų atsirasti bendruomenių karjeros centrai (dabartinių darbo biržų pagrindu), kurie koncentruotųsi ne į tarpininkavimą įdarbinant, bet į ugdymo karjerai paslaugų teikimą. Šiuose centruose suaugusieji už papildomą mokesť (bedarbiai nemokamai) galėtų įsivertinti savo asmenybę (interesus, vertybes, gabumus ir kt.), tyrinėti karjeros galimybes, dalyvauti karjeros valdymo kompetencijų ugdymo, verslumo, darbo vietos susikūrimo sau mokymuose, grupinėse ir individualiose karjeros konsultacijose karjeros portfelio, mokymosi plano sudarymo ir kitais klausimais.

Taip pat, pravartu būtų įkurti nacionalinį virtualų karjeros centrą, kuriame suaugusieji baigę studijas galėtų talpinti savo virtualius karjeros portfelius, palaikyti kontaktus su mokyklų bendruomenėmis, dominančiomis organizacijomis. Šis portalas taip pat leistų atlikti apklausas, gauti operatyvią informaciją švietimo sistemai rūpimais klausimais.